

Міхно С. В. Критерії та показники сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні / С. В. Міхно // Збірник наукових праць Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди. Теорія та методика навчання та виховання. – Харків, 2017. – Вип. 42– С. 101–112.

<http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/metedu>

Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory OCLC WorldCat, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, BASE.

УДК 378

© Міхно С. В., 2017 р.

<https://orcid.org/0000-0002-8307-1028>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1115931>

С. В. Міхно

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ В ЕВРИСТИЧНОМУ НАВЧАННІ

У статті запропоновано критерії (методологічний, мотиваційний, актуалізаційно-цільовий, організаційний, методичний, індивідуально-діяльнісний, пізнавально-творчий, рефлексійний, компетентнісний) та показники (методологічна готовність до пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні; розуміння суті та наявність прагнення реалізувати пізнавально-творчий стиль самостійності в евристичному навчанні; ціннісно-професійна орієнтація студента – майбутнього фахівця; усвідомленість вибору напряму майбутньої професійної діяльності; поглиблення самостійно набутих знань; наявність-відсутність установок у здійсненні пізнавально-творчої самостійності в евристичному навчанні; різномірівнева база пізнавально-творчих завдань; активність використання методично-допоміжних матеріалів; рефлексивні вміння; академічна успішність; інтенсивність використання форм, методів та прийомів навчання; здатність до самооцінки та самокорекції рівня розвитку предметних компетентностей тощо) сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні.

Ключові слова: критерії, показники, сформованість, евристичне навчання, студенти, пізнавально-творча самостійність.

Міхно С. В. Критерии и показатели сформированности познавательного-творческой самостоятельности студентов в эвристическом обучении. В статье предложены критерии (методологический, мотивационный, актуализационно-целевой, организационный, методический, индивидуально-деятельностный, познавательного-творческий, рефлексивный, компетентностный) и показатели (методологическая готовность к познавательного-творческой самостоятельности студентов в эвристическом обучении, понимание сути и наличие стремления реализовать познавательного-творческий стиль

самостоятельности в эвристическом обучении; ценностно-профессиональная ориентация студента - будущего специалиста; осознанность выбора направления будущей профессиональной деятельности; углубление самостоятельно приобретенных знаний, наличие-отсутствие установок в осуществлении познавательно-творческой самостоятельности в эвристическом обучении; разноуровневая база познавательно-творческих задач; активность использования методическо-вспомогательных материалов; рефлексивные умения; академическая успеваемость; интенсивность использования форм, методов и приемов обучения; способность к самооценке и самокоррекции уровня развития предметных компетенций и т.д.) сформированности познавательно-творческой самостоятельности студентов в эвристическом обучении.

Ключевые слова: критерии, показатели, сформированность, эвристическое обучение, студенты, познавательно-творческая самостоятельность.

Mikhno S. V. Criteria and indicators of the formedness of students' cognitive and creative independence in heuristic learning. The article suggests the criteria (methodological, motivational, actualizing and target-oriented, organizational, methodical, individually active, cognitive and creative, reflexive, competence-based) and indicators (methodological readiness for students' cognitive and creative independence in heuristic learning, the understanding of the essence and the desire to realize cognitive and creative style of independence in heuristic learning; the value and professional orientation of a student who is a future specialist; conscious choice of the future professional activity direction, the deepening of self-acquired knowledge, the presence or absence of the orientations in the implementation of cognitive and creative independence in heuristic learning; the multilevel basis of cognitive and creative tasks; the activity of using methodical and auxiliary materials; reflexive skills; academic achievement; the intensity of using forms, methods and techniques of teaching; the ability to self-assessment and self-correction of the level of the competences development etc.) of the formedness of students' cognitive and creative independence in heuristic learning.

Keywords: criteria, indicators, formedness, heuristic learning, students, cognitive and creative independence.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Визначення навчальних досягнень студентів передусім передбачає аналіз засвоєння ними складників змісту вищої освіти. Для вирішення проблеми підвищення якості підготовки фахівців із вищою освітою на сучасному етапі необхідне значне поліпшення контролю за пізнавально-творчою самостійністю студентів як важливого засобу управління процесом навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема визначення критеріїв і показників рівнів оцінки студентів до професійної діяльності висвітлюється у працях багатьох дослідників – Н. Безгодова, Н. Бібік, В. Введенський, Т. Гороховська, М. Лісовий, В. Момот, А. Хуторський та ін.

Згідно з сучасними методологічними вимогами до евристичної (пізнавально-творчої і науково-дослідної) діяльності, у дослідженні суттєво модернізовано діагностичний інструментарій для визначення й оцінки рівнів сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні з урахуванням загальних вимог до діагностичного інструментарію (К. Інгенкамп), зокрема до його основи – критеріїв і показників якості особистісних характеристик і результатів створеного конкретного освітнього продукту.

З огляду на вищезазначене, **мета статті** полягає у з'ясуванні критеріїв та показників сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для з'ясування загальних критеріїв та показників пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні звертаємося до досліджень, у яких аналізуються показники пізнавально-творчої самостійності студентів та до досліджень, предметом вивчення яких є евристичне навчання. Так, О. Пиндик у визначенні рівнів самостійності студентів у пізнавальній діяльності зосереджує увагу на вивченні двох найважливіших компонентів – самостійності мислення й навичок самостійної навчальної роботи [2]. Науковцем виокремлюються чотири рівні пізнавальної самостійності, що знаходяться в залежності від прямих і непрямих параметрів.

Прямі параметри, що характеризують властивість самої пізнавально-творчої самостійності, – це вміння робити висновки, наводити докази, проводити аналогії, планувати, робити виписки, оформляти тези,

конспектувати, працювати з літературою. Непрямі параметри характеризують зміни, що зумовлюють динаміку самостійності, – обсяг знань, систематичність засвоєних знань, свідомість набутих знань, вивчення певного предмета у вільний час без зовнішнього спонукання [3].

У процесі аналізу теорії самостійної навчальної діяльності студентів Є. Кузнєцова розробляє систему критеріїв і показників. У якості першого критерію визнана успішність самостійної навчальної діяльності студентів на основі того, що основним показником, який характеризує будь-яку навчальну діяльність студента, є саме успішність її здійснення. Знання, вміння, різні компетенції та новоутворення, отримані та сформовані саме в процесі пізнавально-творчої самостійності, є метою організації самостійної роботи у вищому навчальному закладі. Інший критерій ефективності пізнавально-творчої самостійності студентів визначений як рівень навчальної самостійності.

У відповідності до останніх тенденцій, випускник вищого навчального закладу повинен уміти самостійно здійснювати свою професійну діяльність, а це вміння прямо пропорційно пов'язується з рівнем навчальної самостійності студента. Чим вищий рівень навчальної самостійності, тим більш ефективно й ергономічно буде відбуватися процес пошуку й оволодіння необхідною інформацією. Третій критерій, за переконанням науковця, виявляється в рівні мотивації пізнавально-творчої самостійності студентів [1].

За визначенням Т. Плохути, критеріальна основа евристичного пізнавально-творчого тестового завдання дає можливість організувати не лише зворотній зв'язок у процесі навчання, але й провести само- та взаємодіагностику й оцінювання. При цьому загальна оцінка доповіді студента за фаховим спрямуванням виводиться як середнє арифметичне трьох оцінок (самооцінки, оцінки одногрупника та викладача). Таким чином досягається максимальна об'єктивність процедури діагностики й оцінювання результатів творчої діяльності студента [2].

I. Проценко у своїй роботі, на підставі виокремлених груп професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін (інтелектуальні, конструктивні, організаторсько-регулятивні, діалогічно-евристичні) та згідно з логікою навчального процесу, виокремила такі критерії: загальнотворчий, установочно-мотиваційний, комунікативний, управлінсько-моделювальний, рефлексивно-корегувальний [4].

На нашу думку, у відповідності до розробленої структури пізнавально-творчої самостійності та виокремлених фракталів можемо виокремити десять критеріїв пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та конкретизувати кожен із критеріїв у показниках.

Критеріями пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні є: методологічний; мотиваційний; актуалізаційно-цільовий; організаційний; методичний; інформаційно-операційний; індивідуально-діяльнісний; пізнавальний; рефлексійний; компетентнісний.

Для зручності здійснення аналізу та проведення діагностичної роботи було об'єднано виокремлені критерії та показники пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні за фрактально-динамічними єдностями.

Подаємо їх у таблиці 1 «Компоненти, критерії, показники пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та методики діагностики рівня вияву показників», в якій фіксуються критерії за показниками пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та уточнюються основні методи й діагностичні методики, за допомогою яких можна перевірити наявний рівень пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні.

Застосування широкого спектру методів діагностичної роботи дає змогу уточнити характер і ступінь пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні.

Міра вияву показників формування пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні уможлиблює визначення рівня за трирівневою градацією: високий, середній, низький.

Таблиця 1

Компоненти, критерії, показники пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та методики діагностики рівня вияву показників

Компоненти	Критерії	Показники	Методики діагностики рівня вияву
1	2	3	4
Методологічний	методологічний	<ul style="list-style-type: none"> – методологічна готовність до пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні; – розуміння суті та наявності прагнення реалізувати пізнавально-творчий стиль самостійності в евристичному навчанні; 	<ul style="list-style-type: none"> - анкета вивчення рівня методологічної готовності до пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні; - експертна оцінка розуміння студентами суті та наявності прагнення реалізувати пізнавально-творчий стиль самостійності в евристичному навчанні (метод незалежних експертних оцінок); - анкета для визначення початкового рівня психологічного дискомфорту в пізнавально-творчій самостійності в евристичному навчанні
Мотиваційно-актуалізаційний	мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – ціннісно-професійні орієнтації студента – майбутнього фахівця; – усвідомленість вибору напряму майбутньої професійної діяльності; 	<ul style="list-style-type: none"> – діагностики інтенсивності розвитку пізнавальних інтересів шляхом інтерв'ю та співбесід зі студентами; – застосування методики дослідження мотивації професійної діяльності Замфір; діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова; – анкети-самоаналізу «Мотиви вибору професійної діяльності студентами»
	актуалізаційно-цільовий	<ul style="list-style-type: none"> Поглиблення самостійно набутих знань; – наявність-відсутність установок у здійсненні пізнавально-творчої самостійності в евристичному навчанні 	

Організаційно-методичний	організаційний	<ul style="list-style-type: none"> - розмаїтість різнорівневої бази пізнавально-творчих завдань; - розмаїтість та активованість бази навчальних завдань за глибиною засвоєння в евристичному навчанні; 	<ul style="list-style-type: none"> – спостереження за навчальним процесом; – аналіз змісту та процесуальних особливостей здійснення студентами пізнавально-творчої самостійності в евристичному навчанні; співбесіда щодо особливостей виконання пізнавально-творчих завдань в евристичному навчанні; – аналіз стану забезпечення дисциплін пізнавально-творчими завданнями; – карта аналізу формування пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні;
	методичний	<ul style="list-style-type: none"> - активність використання методично-допоміжних матеріалів; 	
Діяльнісно-рефлексивний	індивідуально-діяльнісний	<p>Інтенсивність використання форм, методів, прийомів навчання, що сприяють формуванню пізнавально-творчої самостійності в евристичному навчанні;</p> <ul style="list-style-type: none"> - вияв індивідуально-особистісного стилю пізнавально-творчої самостійності студента в евристичному навчанні; - реалізація пізнавально-творчої стратегії самостійності майбутнього фахівця; 	<ul style="list-style-type: none"> – анкетування «Застосування пізнавально-творчих завдань для виявлення рівня самостійності студентів в евристичному навчанні», – вивчення поточної та підсумкової документації (журналів академічної успішності, відомостей), – анкети початкового контролю, спрямованого на самостійну оцінку студентами рівня знань з фундаментальних дисциплін: зіставляються результати самооцінки та фіксовані результати заліково-екзаменаційної сесії; – аналіз стилю і характеру пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні; – аналіз практичних дій студентів під час самоперевірки контрольних робіт.
	пізнавально-творчий	<ul style="list-style-type: none"> - пізнавально-творча самостійність 	
	рефлексійний	<ul style="list-style-type: none"> - рефлексійні вміння 	
	компетентнісний	<ul style="list-style-type: none"> - академічна успішність; - здатність до самооцінки та самокорекції рівня розвитку предметних компетентностей. 	

З метою практичної перевірки доцільності пропонованих теоретичних припущень було організовано та проведено дослідно-експериментальну роботу. Було визначено дві групи студентів: експериментальною групою ми обрали майбутніх філологів (факультет іноземної філології та соціальних комунікацій), що здобувають професійну підготовку в Сумському державному університеті, 118 осіб. До контрольної групи було включено студентів відповідної спеціальності (факультет іноземної філології) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, 122 особи.

Мета першого етапу дослідно-експериментальної роботи (констатувальний експеримент) полягала у здійсненні порівняльного аналізу стану пізнавально-творчої самостійності студентів філологічних спеціальностей в евристичному навчанні та з'ясуванні висхідного рівня їх самостійності.

На початку реалізації програми констатувального експерименту було проведено опитування викладачів філологічних дисциплін двох вищих навчальних закладів (в опитуванні брали участь 47 осіб) щодо особливостей організації та контролю пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та її перспективних напрямів.

Аналітична обробка отриманої інформації дала змогу визнати, що обсяг самостійної роботи за базовими дисциплінами професійної підготовки майбутніх філологів, як правило, 36 год., максимальний – до 72 год. Елементи евристичного навчання переважно застосовуються під час аудиторної роботи. На жаль, не набули поширення такі форми, як парна робота в «хмарі» (спільне редагування), натомість широко застосовується представлення студентами результатів пізнавально-творчої самостійності у вигляді проектів, слайдових презентацій тощо.

Визначення рівня сформованості показників пізнавально-творчої самостійності відбувалося за допомогою застосування декількох діагностичних методик. Для з'ясування рівня сформованості показників

першого критерію, – методологічного, – застосовувалися анкета та експертні оцінки.

Показники сформованості мотиваційного та актуалізаційно-цільового критерію пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні визначалися за допомогою: діагностики інтенсивності розвитку пізнавально-творчих інтересів – шляхом інтерв'ю та співбесід зі студентами; застосування методики дослідження мотивації професійної діяльності Замфір та діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова; анкети-самоаналізу «Мотиви вибору професійної діяльності студентами».

Застосовувався також і метод опитування-інтерв'ю [5], де було передбачено запитання, відповіді на які дали змогу визначити інтенсивність пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні за шкалою значущості й домінування (у градаціях від 1 до 5): «незначущий – менш (більш) значущий – визначальний».

Рівень інтенсивності формування пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні визначався шляхом підрахунку загальної кількості балів і діленням на шість (кількість тверджень).

Показники організаційного та методичного критеріїв визначалися, виходячи із наслідків спостереження за навчальним процесом, аналізу змісту та процесуальних особливостей організації пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні у процесі практичних занять, співбесід щодо особливостей виконання евристичних завдань у позааудиторний час.

Також викладачам філологічних дисциплін було запропоновано визначити стан забезпечення своєї навчальної дисципліни дидактичним матеріалом для розвитку пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні за шкалою, що подається нижче (рис.1).

0	5	10	15	20	25	30	35	40	45
---	---	----	----	----	----	----	----	----	----

незадовільне			Посереднє			гарне
--------------	--	--	-----------	--	--	-------

Рис. 1. Шкала визначення повноти забезпечення навчальним матеріалом дисциплін

Стан забезпечення навчальної дисципліни дидактичними матеріалами для організації та здійснення пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні та свій особистий внесок викладачі визначили переважно в категоріях «задовільний» – «середній».

Ще один напрям діагностичної роботи з викладачами – конкретизація особливостей упровадження пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні під час проведення практичних занять та семінарів за допомогою схематичної карти, яка є складовою діяльності викладача і студента.

Показники індивідуально-діяльнісного критерію визначалися шляхом включеного спостереження за особливостями застосування евристичних завдань у навчальному процесі та шляхом анкетування «Застосування евристичних завдань у практиці роботи вищої школи».

Показники пізнавально-рефлексійного та компетентнісного критерію визначалися за допомогою: анкети початкового контролю, спрямованої на те, щоб студент самостійно оцінив рівень своїх знань із базових дисциплін: зіставляються результати самооцінки та фіксовані результати заліково-екзаменаційної сесії; стилю і характеру пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні під час виконання самостійної роботи (індивідуальне проектування, самостійне опрацювання змісту художніх творів та підготовка питань тощо), індивідуальних контрольних і домашніх робіт, модульного контролю (індивідуальне тестування). Ураховувався характер і кількість навчальних завдань і час, витрачений на їх виконання.

Також студентам пропонувалися варіанти контрольних робіт з іноземної мови, після виконання яких передбачалося: проведення самоперевірки контрольної роботи; здійснення самоаналізу, розпізнавання типу та виду допущених помилок; корекція допущених помилок.

Інформація про хід виконання контрольних робіт із іноземної мови (англійська), характер помилок та арсенал використаних засобів навчальної корекції дає змогу судити про рівень сформованості показників рефлексійно-корекційного блоку пізнавально-творчої самостійності студентів контрольної й експериментальної груп.

Підсумкова діагностична інформація щодо сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні контрольної та експериментальної груп міститься у таблиці 2.

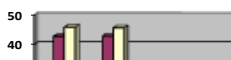
Таблиця 2.

Порівняльний аналіз сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні контрольної й експериментальної груп (констатувальний етап, %)

Критерії сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні	Рівні сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні					
	Експериментальна група, %			Контрольна група, %		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
методологічний	6,7	43,4	49,9	7,2	45,1	47,7
мотиваційний	14,7	39,8	45,5	16,1	41,3	42,6
актуалізаційно-цільовий	16,2	44,3	39,5	15,9	45,2	38,9
організаційний	8,9	33,9	57,2	10,2	34,1	55,7
методичний	10,4	38,7	50,9	11,1	36,7	52,2
індивідуально-діяльнісний	12,3	39,7	48	11,7	42,4	45,9
пізнавально-творчий	14,7	48,8	36,5	13,9	46,2	39,9
рефлексійний	12,7	46,2	41,1	11,4	45,7	42,9
компетентнісний	8,2	48,9	42,9	7,9	47,5	44,6
Середнє значення	11,6	42,6	45,8	11,7	42,7	45,6

Аналіз констатувального етапу педагогічного експерименту дав підстави стверджувати, що за такими критеріями сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні, як методологічний, мотиваційний, організаційний, методичний, індивідуально-діяльнісний у всіх показниках у кількісному відношенні переважає низький рівень.

Узагальнені дані за критеріями та відповідними показниками пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні за

наслідками першого етапу дослідно-експериментальної роботи наочно представлено на рис. 2, що подається нижче.

Рис. 2. Рівень сформованості пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні й (експериментальна (ЕГ) та контрольна групи (КГ), констатувальний етап)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, формування пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні надає широкі можливості для саморозвитку та самовдосконалення студентів. Ефективність підвищується, якщо забезпечуються взаємодія викладача та студента у процесі індивідуалізації на основі співробітництва, діалогу; проектування індивідуальної освітньої діяльності студентів на різних рівнях (вивчення блоку філологічних дисциплін, окремих навчальних курсів, конкретної теми, у процесі педагогічної практики); наступність у змісті та діяльності викладачів, які організовують вивчення філологічних дисциплін; можливість вибору студентом змісту, способів, засобів діяльності, що дає йому змогу самостійно визначати індивідуальні цілі, завдання, маршрут, програму індивідуальної освітньої діяльності; відповідність ресурсного забезпечення цілям пізнавально-творчої самостійності студентів в евристичному навчанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузнецова Е. В. Индивидуализация самостоятельной учебной деятельности студентов в педагогическом вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. / Е. В. Кузнецова – Шуя, 2012. 24 с.
2. Плохута Т. М. Тестовий контроль як засіб діагностики самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів у навчанні гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. / Т. М. Плохута – Суми, 2013. 220 с.
3. Пиндик О. Г. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю (на матеріалі

вивчення іноземної мови): дис.... канд. пед. наук : 13.00.09. / О. Г. Пундик – К., 2003. – 290 с.

4. Проценко І. І. Евристичний діалог у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. / І. І. Проценко – Суми, 2012. – 226 с.

5. Сіняговська І. Ю. Формування пізнавальної самостійності студентів педагогічного університету у процесі навчання іноземної мови: дис. ...канд. пед.. наук : 13.00.09. / І. Ю. Сіняговська – Кривий Ріг, 2011. – 260 с.